

DOMNII FANARIOȚI DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ (1711-1821)

Secolul al XVIII-lea nu se prezintă unitar din punctul de vedere al presiunii economice otomane asupra Țărilor Române, fiind divizat de anul 1774, după care s-a resimțit mai acut impactul factorului *fanariot*¹, pe fundalul agravării situației socioeconomice și prin imixtiunile Porții în activitatea domnilor greci și al integrității teritoriale a Principatelor de la Nord de Dunăre. Această perioadă din istoria Moldovei și Țării Românești, numită tradițional în istoriografie – „fanariotă”, se caracterizează printr-o subordonare și mai pronunțată a activității politice a domnilor intereselor Porții și a presiunilor diplomatice și militare din partea Marilor Puteri.

Odată cu sfârșitul primei domnii în Moldova a grecului Nicolae Mavrocordat din cartierul Fanar al Constantinopolului (noiembrie 1709 – noiembrie 1710; descendent, prin mamă, al lui Alexandru Lăpușneanu), se încheie perioada numită „prefanariotă”, când grecii fanarioți veneau la domnie doar sporadic. Cea de a doua domnie a lui în Țara Moldovei (1711-1715) și prima în Țara Românească (1716) au pus începutul propriu-zis al „epocii fanariote”, când grecii, dregători în serviciul Porții și promotori ai intereselor turcești, s-au perindat la tronurile Principatelor Române până la 1821.

În așa-numita *epoca Fanarului*, când grecii fanarioți au dominat sistemul politic în Țările Române, instituția domniei a fost extrem de instabilă, demonstrând o mobilitate extremă în sensul schimbării dese sau al pendulării voievozilor din scaunul domnesc al Moldovei în cel al Țării Românești și viceversa².

Considerăm că s-au perindat 30 de domni (reieșind din activitatea lor *de facto* în Principatele Române, fiind nominalizați *de jure* de către Poarta Otomană), având, în general, domnii destul de scurte (de unul-doi sau trei, rareori mai mult de patru ani, deși existase și domnii efemere de câteva luni), ale reprezentanților celor 11 mari clanuri familiale din Constantinopol (și nu doar): Mavrocordat (6), Ghica (5), Callimachi (4)³, Racoviță (3), Suțu (3), Caragea (2), Moruzi (2), Ypsilanti (2); iar

¹ Despre termenul „fanariot”, de când există acest cuvânt în dicționare a se vedea: Bouchard J., *Depuis quand existe le terme „Phanariote”*, în: εισήγηση στη συνάντηση εργασίας Normative knowledge in the age of the Greek hominess novi in the Ottoman Empire (30/11/2012–01/12/2012), Berlin, http://www.sfb-episteme.de/_media/Veranstaltungsmaterialien/C06/Workshop_Regelwissen/Bouchard.pdf?1370250215 (accesat 02.02.2017).

² Soutzo D.S., *Les familles princières grecques de Valachie et de Moldavie*, în: “Symposium. L’époque Phanariote”, Institutul de Studii Balcanice, Salonic, 1974, p. 237; Sturdza M.-D., *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d’Albanie et de Constantinople*. Paris, 1983, p. 151.

³ Scarlat Al. Callimachi a reușit doar în a treia sa numire în scaunul Moldovei să ocupe efectiv tronul țării (1812-1819). Deoarece, fiind numit de turci în august-octombrie 1806 și 1807-1810, așa și nu a putut ajunge în Moldova și nu a ocupat efectiv domnia.

Mavrogheni, Ruset (Rosetti), Hangerli – câte unul⁴. Pe parcursul acestui secol al cărui caracteristici au fost războaiele rușilor și austrieșilor cu turcii duse, în fond, pe teritoriul Principatelor Române, au existat numeroase perioade de *căimăcămii* temporare și ocupații militare străine, când domnii nu-și mai puteau exercita funcțiile. Astfel, pe tronurile de la Iași și București domnii fanarioți s-au urcat de cca 70 de ori⁵.

De observat că 14 domni ai Fanarului constantinopolitan au domnit în ambele Principate:

1. Ghica Grigorie Al. (III)⁶
2. Ghica Grigorie M. (II)⁷
3. Ghica Matei Gr.⁸
4. Ghica Scarlat Gr.⁹
5. Mavrocordat Constantin N.¹⁰
6. Mavrocordat Nicolae Al.¹¹
7. Moruzi Alexandru C.¹²
8. Racoviță Cehan Constantin M.¹³
9. Racoviță Cehan Mihail I.¹⁴

⁴ Doar Constantin Hangerli domnise efectiv în Țara Românească între anii 1797-1799; deoarece nu-l putem considera domn al Moldovei, decât nominal, pe Alexandru Hangerli – numit de Poartă în martie 1807, când Principatele erau ocupate de Rusia.

⁵ Neagu Djuvara indică cifră de 31 domni, care au urcat de 75 ori tronul celor două țări. – Djuvara N., *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*. București: Humanitas, 1995, p. 32.

⁶ Domn al Moldovei: martie 1764 – ianuarie 1769, septembrie 1774 – octombrie 1777; Domn al Țării Românești: octombrie 1768 – noiembrie 1769.

⁷ Domn al Moldovei: septembrie 1726 – aprilie 1733, noiembrie 1735 – septembrie 1739, octombrie 1739 – septembrie 1741, aprilie 1747 – aprilie 1748; Domn al Țării Românești: mai 1733 – noiembrie 1735, aprilie 1748 – august 1752.

⁸ Domn al Țării Românești: august 1752 – iunie 1753; Domn al Moldovei: iunie 1753 – februarie 1756.

⁹ Domn al Moldovei: martie 1757 – august 1758; Domn al Țării Românești: august 1758 – iunie 1761, august 1765 – decembrie 1766.

¹⁰ Domn al Țării Românești: octombrie – noiembrie 1730, octombrie 1731 – mai 1733, noiembrie 1735 – septembrie 1741, iulie 1744 – aprilie 1748, februarie 1756 – august 1758, iunie 1761 – martie 1763; Domn al Moldovei: mai 1733 – noiembrie 1735, septembrie 1741 – iulie 1743, aprilie 1748 – august 1749, iunie 1769 – decembrie 1769.

¹¹ Domn al Moldovei: noiembrie 1709 – noiembrie 1710, noiembrie 1711 – decembrie 1715; Domn al Țării Românești: decembrie 1715 – noiembrie 1716, martie 1719 – septembrie 1730.

¹² Domn al Moldovei: martie 1792 – ianuarie 1793, septembrie 1802 – august 1806; Domn al Țării Românești: ianuarie 1793 – august 1796, ianuarie 1799 – octombrie 1801.

¹³ Domn al Moldovei: august 1749 – iunie 1753, februarie 1756 – martie 1757; Domn al Țării Românești: iunie 1753 – februarie 1756, martie 1763 – ianuarie 1764.

¹⁴ Domn al Moldovei: septembrie 1703 – februarie 1705, iulie 1707 – octombrie 1709, decembrie 1715 – septembrie 1726; Domn al Țării Românești: octombrie 1730 – octombrie 1731, septembrie 1741 – iulie 1744.

10. Rosetti (Ruset) Manuel Giani¹⁵

11. Suțu Alexandru N.¹⁶

12. Suțu Mihail C. (I)¹⁷

13. Ypsilanti Alexandru I.¹⁸

14. Ypsilanti Constantin Al.¹⁹

Până la mijlocul secolului al XVIII-lea domnii au fost desemnați din trei clanuri familiale: Mavrocordat, Racoviță și Ghica, toți fiind înrudiți cu Mavrocordații, care erau, prin linia maternă, descendenți din Alexandru cel Bun. Iar cele cinci domnii în Principatele Române ale lui Mihai Racoviță (între 1703-1744) au avut o durată de aproape două decenii.

Reamintim că nu toți domnii epocii fanariote au fost de etnie greacă. Astfel, soția lui C. Ypsilanti era descendentă lui C. Brâncoveanu – Elisaveta (Safta) Văcărescu, iar despre familia Callimachi C. Sion scria următoarele: „Moldoveni drepti, țărani răzeși de la Dorna și Câmpu-Lung, din ținutul Sucevei, unde Ioan vodă Theodor Calimah au fost născut;... dreapta lor poreclă era Calmăș (*Kalmăș*).”²⁰ Cu mai recente precizări ale istoricului Ștefan S. Gorovei, credem că discuția privind originea familiei Callimachi poate fi socotită încheiată: „Începuturile ei pot fi așezate tocmai spre 1600-1620, în boierimea orheiană căreia îi aparținea Bene de Highidiș.”²¹

Totodată, nu toți cei din Fanar sunt *fanarioți*. Formarea nucleului inițial al acestor clanuri – caste este încă parțial necunoscută. Pe la începutul secolului la XVIII-lea existau 19 familii patriciene. *Dragomanatul* și *domnia* în Principatele Române determinase apariția socio-politică a fanarioților. Alături de unele familii fanariote pe case nobiliare moldovenești și muntene a pecetluit sinergia, chiar simbioza celor două grupuri până la Revoluția greacă.²² După 1821, fanarioții au acceptat alte provocări și și-au diversificat activitățile. Percepția negativă a fanarioților în rândul grecilor și românilor poate fi observată în izvoarele călătorilor străini încă din secolul XVIII,

¹⁵ Domn al Țării Românești: mai 1770 – noiembrie 1770; Domn al Moldovei: aprilie 1788 – martie 1789.

¹⁶ Domn al Moldovei: iunie 1801 – septembrie 1802; Domn al Țării Românești: noiembrie 1818 – ianuarie 1821.

¹⁷ Domn al Țării Românești: iulie 1783 – martie 1786, martie 1791 – decembrie 1792, octombrie 1801 – mai 1802; Domn al Moldovei: februarie 1793 – aprilie 1795.

¹⁸ Domn al Țării Românești: septembrie 1774 – ianuarie 1782, august 1796 – noiembrie 1797; Domn al Moldovei: ianuarie 1787 – aprilie 1788.

¹⁹ Domn al Moldovei: martie 1799 – iunie 1801, decembrie 1806 – august 1807; Domn al Țării Românești: august 1802 – august 1806, octombrie 1806 – august 1807.

²⁰ C. Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane* / Prefață de Gh. Ghibănescu, Iași, 1892, p. 137-138.

²¹ Gorovei Șt. S., *Contribuții la genealogia familiilor Tăutu și Callimachi*, În: „Analele Științifice” ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. (Serie Nouă) Istorie, Tom LIX, 2013, p. 116.

²² Bouchard J., *Perception des Phanariotes avant et après Zallony*, În: Joëlle Dalègre, Cécile Folschweiller et Georges Kostakiotis (dir.), „Cahiers balkaniques”, 42, 2014, *Grèce-Roumanie: héritages communs, regards croisés*, p. 70.

dar s-a cristalizat după publicarea diatribei de Marc-Philippe Zallony (1824), și traducerea acestei calomnii în greacă și română.²³

În răstimpul unui secol au existat nu mai puțin de câte aproximativ 40 de nominalizări otomane de domni în Valahia și în Moldova. Iar otomanii fixaseră, practic, durata unei domnii la trei ani, iar din 1802 – șapte ani, pentru înnoirea căreia trebuia plătită o sumă importantă numită *mucarer*, pe lângă *mucarerul mic*, care se plătea în fiecare an. La acestea se adaugă *peșcheșurile* oficiale, al căror număr și cuantum de-a lungul anilor a crescut considerabil.

Noi forme de manifestări restrictive în epoca fanariotă se prezintă a fi: abrogarea dreptului Principatelor Române de a întreține legături diplomatice cu alte state, desființarea oștirii pământene, întărirea monopolului otoman asupra exportului produselor economice și desconsiderarea inviolabilității teritoriului celor două țări române în virtutea vechilor privilegii acordate inițial de către Imperiul Otoman. Domnii fanarioți de la Iași și București erau echivalați în protocolul otoman *pașalelor* cu două tuiuri, coroana fiind înlocuită de „cucă” (*kuka*, căciula înaltă, împodobită cu pene de struț, pe care o purtau în semn de distincție anumiți demnitari otomani și domnitorii români în timpul ceremoniilor de învestitură).

N. Iorga vine cu o caracterizare a stăpânirii fanariote în Principatele Române, care însemna pentru o sută și ceva de ani un obicei otoman de a așeza pe tronurile românești „prinți greci sau grecizați, unii pe jumătate grecizați numai, care veneau din Constantinopol, din Fanar, după ce fuseseră funcționari otomani, mari dragomani, sau dragomani ai flotei mai pe urmă, cu tot elementul comun”, existând deosebiri hotărâtoare între cele trei faze ale așa-numitei epoci fanariote: I. Până la 1768 – fanariotismul *de tradiție românească*; II. 1768-1774 – *fanariotismul filosofic*, al raționamentului politic european; III. 1774-1821 – *fanariotismul național grecesc*, care intrase în contradicție cu societatea românească, deoarece la Iași și București îi acceptau pe fanarioți ca „domni care să facă pe *filozofii francezi*, dar nu pe grecii cu program național grecesc.”²⁴ Totuși, perioada anilor Războiului ruso-turc din 1768-1774, când Principatele s-au aflat sub ocupația militară rusă, poate fi considerată una *tranzitorie* (elitele române au încercat încă să demonstreze Ecaterinei II drepturile și vechile privilegii ale țărilor lor, poziționate sub suzeranitatea otomană în baza „capitulațiilor”), anul de hotar rămânând 1774.

După cum apreciază un șir de istorici contemporani (B. Murgescu, D. Dragnev, ș.a.), perioada aceasta n-a fost o *cezură* în istoria Principatelor Române, ele păstrân-

²³ Zallony Marc-Philippe, *Essai sur les fanariotes: où l'on voit les causes primitives de leur élévation aux hospodariats de la Valachie et de la Moldavie, leur mode d'administration, et les causes principales de leur chute; suivi de quelques réflexions sur l'état actuel de la Grèce*, Marseille: A. Ricard, 1824, 351 p.; Marc Philippe Zallony, *Despre fanarioți* / Prefață de Iorgu P. Balș, București (Biblioteca pentru toți).

²⁴ Iorga N., *Istoria românilor prin călători* / ed. A. Anghelescu, București: Editura Eminescu, 1981, p. 351.

du-și statutul politico-juridic de state vasale neîncorporate în Imperiul Otoman.²⁵ „Povara fiscală medie nu a crescut semnificativ și durabil în secolele XVII-XVIII”.²⁶ Astfel, odată cu instaurarea domniilor fanariote societatea românească a cunoscut o evoluție lentă, nefiind supusă unui regim impus la o dată precisă (1711/1716), deoarece nu a fost instaurat un nou *regim politico-juridic*, numit în istoriografie „turco-fanariot” sau „fanariot”, deoarece, „toate componentele dependenței Principatelor Române de Poartă se regăsesc și în perioada precedentă.”²⁷ O „anticipare a regimului fanariot” din secolul al XVIII-lea și definită de către Florin Constantiniu drept un „experiment protofanariot” a fost considerată perioada anilor 1673-1685 (în Moldova) și 1673-1678 (în Țara Românească), când grecii din familiile Cantacuzino, Ruset și Duca (bucurându-se de încrederea Porții) au fost numiți la cârma Țărilor Române.²⁸

Cum bine a subliniat Ștefan Lemny, limitele cronologice „nu au valoare absolută” pentru această perioadă distinctă din istoria Principatelor Române, istoricul fiind, totodată, de părerea că termenul de „epoca fanarioților” nu mai este acceptabil din perspectiva istoriografiei actuale, optând pentru termenul „regim fanariot”.²⁹ Ne raliem părerii istoricilor care, reieșind din rezultatele obținute prin studierea surselor, dar și a opiniilor dezbătute, consideră că mai preferabil ar fi termenul „**domnii fanariote**”, remarcând că la această etapă unii domni „nu exercitau doar funcțiile de simple slugi fidele sultanului. Pentru a-și menține tronul, ei recurgeau la relații diplomatice secrete chiar și cu adversarii Porții.”³⁰

În concepția autorității de stat otomane, ce a stat la baza numirii domnilor în cele două Țări Românești, a prevalat noțiunea de comunitate de aceeași confesiune religioasă (*Millet*) și nu cea etnică. Astfel, *Rum Milleti* (comunitatea ortodoxă) a Imperiului Otoman îngloba deopotrivă români, greci, dar și alte etnii de confesiune ortodoxă din cadrul Imperiului, fiind extinsă însăși semnificația noțiunii de „grec” în cea de „ortodox”.³¹ Ceea ce însemna că ei au reprezentat o anumită categorie

²⁵ Murgescu B., *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași: Polirom, 2010, p. 36, 53; Dragnev D., *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 182.

²⁶ Murgescu B., *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*..., p. 56; Murgescu B., *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, Iași: Polirom, 2012, p. 59.

²⁷ Dragnev D., *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 185; Cf.: Panou N., *Greek-Romanian Symbiotic Patterns in the Early Modern Period: History, Mentalities, Institutions*, în: *Historical Review*, vol. 3 (2003), p. 71-110, vol. 4 (2004), p. 59-104.

²⁸ Constantiniu Fl., *O istorie sinceră a poporului român* / Ed. a IV-a, București, 2011, p. 161.

²⁹ Xenopol A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană* / Ed. a IV-a, vol. V: *Epoca fanarioților*: Istoria modernă (partea a II-a) după manuscrisul de la Arad / ed. îngrijită de Ștefan Lemny și Alexandru Istrate; note și comentarii de Ștefan Lemny cu colab. Ovidiu Olar și Alexandru Istrate; postfață de Ștefan Lemny. – Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, p. 25.

³⁰ Dragnev D., *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 183, 185.

³¹ Turcitu Cl. V., *Istorie în documente. Mavrocordații (1711-1786)*. București: Arhivele Naționale ale României & DAR Development Association, 2015, p. 13.

elitară a ortodocșilor din păturile culte și înstărite în ierarhia otomană. Iar exemplul ascensiunii către începutul secolului al XIX-lea a armeanului Manuc Bey (Mirzaianț) este încă un exemplu de obținere a privilegiilor râvnite (titlurilor de *Dragoman* și *Bei*) și statutului de „om al Fanarului”, fără ca persoana să fie un etnic grec.

Totodată, așa-zisul *secol fanariot* sau *epocă fanariotă* (1711-1821) poate fi numit „secolul reformelor”, întrucât de-a lungul a peste o sută de ani toate sectoarele vieții sociale – administrație, justiție, fiscalitate, relații agrare, biserică și cultură – au făcut obiectul unei ample restructurări, vizând, în ultimă instanță, instaurarea ordinii și modernizarea Principatelor Române. Nu în zădar, Nicolae Iorga și-a intitulat sugestiv volumul VII al operei sale „Istoria Românilor” – „Reformatorii”.³² Evoluția societății românești impune apariția unor noi legi, care deschideau calea spre o reală modernizare și sincronizare cu Occidentul. Între 1774 și 1821, apar noi culegeri de texte cu caracter juridic – *sinteze legislative*, cum ar fi „Pravilniceasca Condică” (Al. Ypsilanti, 1780), „Codul Calimah” („Codica țivilă a Moldovei”, 1817), „Legiuirea Caragea” (Ioan Gheorghe Caragea, 1818). Demarează procesul ireversibil de renaștere a elementelor unei suveranități în plan extern și a lărgirii autonomiei interne.

Grecii Fanarului, familiarizați cu ideile iluministe ale Occidentului, au fost ei înșiși oameni instruiți, care s-au înconjurat cu cărțurari de seamă ai timpului. Instituția otomană, care le conferea statutul de privilegiați (cel de dragomani și domni în Principatele Române) și de cei mai bogați demnitari ai Porții Otomane, îi făcea, totodată, să fie „captivi ai sistemului”.³³ Fanarioții cochetau cu ideea originii lor din aristocrația bizantină, pentru a-și legitima autoritatea, nicidecum pentru a contesta instituția care îi promova.³⁴

S-a atestat că în Principatele Române încă de la sfârșitul sec. al XVI-lea și până la sfârșitul sec. al XIX-lea a existat o varietate a limbii grecești moderne folosită în Principatele Române (numită fie „parlér neogrec de Valachie” – în varianta ei vorbită, limba conversației, fie „jargon roumanisé des chancelleries phanariotes”, atunci când se avea în vedere varianta elevată a acestei varietăți).³⁵ După cum a arătat Lia Brad-Chisacof, analiza transferului lexical de la română la greacă și problemele aferente acestuia furnizează o serie întreagă de sugestii prețioase pentru transferul

³² Iorga N., *Istoria Românilor*. Vol. VII, *Reformatorii* / Ed. a II-a. București: Editura Enciclopedică, 2015.

³³ Papachristou P. Al., *The Three Faces of the Phanariot's: an Inquiry into the Role and Motivations of Greek Nationality under Ottoman Rule (1683-1821)* / Unpublished Master Thesis, Simon Fraser University, 1992, p. 13.

³⁴ Petrescu Șt., *Migrațiune și ortodoxie în Europa de Sud-Est de la „destrămarea” societății fanariote la constituirea comunităților grecești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, p. 35.

³⁵ Brad-Chisacof L., *Limba greacă din Principatele Române*, în: „Sud-Estul și contextul european. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene”, vol. V (Mentalitate și politică), București, 1996, p. 43-44.

de la greacă la română, cele două fenomene aflându-se într-o complementaritate indubitabilă. Ele sunt consecințe ale *bilingvismului* care caracterizează cu precădere societatea din Principatele Române în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea. De menționat că, în Principatele Române din această epocă cercetătorii limbii elene regăsesc o *variantă de neo-greacă* în literatura epistolară (începând cu secolul al XVII-lea și până în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea), în memorialistică, în literatura beletristică greacă din Principate, în istoriografie și literatura de specialitate.³⁶

Unele informații privind interesul lui Constantin Ypsilanti (fiul domnului Alexandru Ypsilanti) față de științele exacte se evedențiază chiar prin prezența sa la Constantinopol (în 1790), împreună cu boierul Al. Mano (care era agentul principal – capuchehaia Ypsilanților pe lângă Înalta Poartă), cu o „mașină electrostatică”, înfățișată sultanului Selim III, înaintea cărui au făcut demonstrații”.³⁷ Iar, dragostea față de carte învățatul domn a păstrat-o pe parcursul întregii sale vieți tumultuoase. Astfel, la 1802, călătorul străin Joseph Rohrer menționa că „Al. Moruzi și C. Ypsilanti... sunt prieteni ai culturii. Ypsilanti a fost în tinerețe la Viena, fiind prețuit de Iosif II”³⁸.

Încercările de a revigora cultura bizantină în teritoriile aflate sub dominația otomană au fost semnificative. Cu toate acestea, deși cercurile aristocratice ale Fanarului au avut acces la gândirea occidentală, sursa lor de inspirație a fost inițial Rusia, ca stat creștin ortodox. Ascensiunea Rusiei ca o putere politică majoră în secolul al XVIII-lea a dat credibilitate în ceea ce privește speranțele pentru un Imperiu bizantin resuscitat, iar unii fanarioți, fiind creștini ortodocși devotați, considerau Biserica Ortodoxă ca păstrătoare a religiei tradiționale, culturii și limbii. Prin urmare, speranța lor a fost crearea unui stat ortodox multinațional, vorbitor de limbă greacă, sub conducerea Rusiei. Abia după Războiul ruso-turc din 1768-1774, care le-a spulberat fanarioților această speranță, ei își întorc privirea spre Vest, în special către Franța. Astfel, raționalismul francez a exercitat o mare influență asupra grecilor din cadrul Imperiului Otoman, culminând cu Războiul de Independență din Grecia în 1821.³⁹ Iar odată cu expansiunea Marilor Puteri și escaladarea războaielor ruso-austro-turce, Poarta avea nevoie din ce în ce mai stringent de asemenea supuși loiali, precum erau grecii din Fanar, care să negocieze tratativele de pace și să servească competent în serviciul diplomatic al Imperiului. Aceștia fiind promovați

³⁶ *Ibidem*, p. 43.

³⁷ C. G. Mano, *Documente din secolele al XVI – XIX-lea privitoare la familia Mano*. București, 1907, p. 367; *Istoria românilor*. Vol. VI (1711–1821). București, 2002, p. 832.

³⁸ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I (1801–1821). București, 2004, p. 154.

³⁹ Papachristou P. Al., *The Three Faces of the Phanariot's...*, p. 124-130; Arnakis G. G., *The Role of Religion in the Development of Balkan Nationalism*, în: “The Balkans in Transition: essays on the development of Balkan life and politics since the eighteenth century”, ed. Charles Jelavich. Berkeley: University of California Press, 1963, 115-144.

în cele trei demnități importante în administrația otomană: *Mare dragoman*, *Mare dragoman al flotei* și *Domn* al unuia dintre Principatele Române.

Vorbind despre instituția *Dragomanatului* în cadrul Imperiului Otoman, vom observa că diferiți supuși otomani, inclusiv evrei, creștini ortodocși și convertiți la islam, au servit drept dragomani ai Porții, adesea fără titlu oficial, încă din secolul al XV-lea. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea și al XVII-lea, interpreții otomani *ad-hoc* erau uneori completați cu dragomani de cancelarie numiți de guvern, în special în centrele urbane din toate provinciile de limbă arabă, greacă și slavă ale Imperiului. La fel ca omologii lor venețieni, unii dragomani de cancelarie otomani staționați în zonele de frontieră otoman-habsburgice au fost implicați nemijlocit în negocieri de frontieră și în alte misiuni diplomatice delicate.

Pozițiile mai formalizate ale dragomanilor au apărut în cadrul administrației otomane la începutul anilor 1670, inclusiv pe lângă dragomanul Consiliului Imperial (*Divan-i Hümayûn tercümanı*), dragomanul flotei (*Donanma tercümanı*), care era al doilea la comanda marelui amiral și dragomanul Armatei Imperiale (*tercüman-i ordu-yu Hümayûn*). Spre deosebire de dragomanii provinciali, care au fost în mod evident recrutați în mare parte din populația locală și care și-au completat adesea veniturile cu colectarea impozitelor, gradele mai vechi de dragomani care au apărut în secolul următor au fost rezervate fanarioților, fiind numiți centralizat de Consiliul Imperial și frecvent a servit ca o piatră de temelie către poziții chiar mai înalte și mai profitabile – precum cele de *voievod* din Moldova și Țara Românească.

Vechimea și autoritatea individuală a dragomanilor consulatelor străine nu au putut fi întotdeauna culese pe deplin din titlurile lor, deoarece nu a existat o corelație necesară între calificări și traiectorii de carieră, cu atât mai puțin vârsta. De fapt, după cum s-a menționat, unii dragomani au fost chiar ținuți pe poziția de a fi plătiți ani de zile, fără a presta, în esență, nicio muncă, pur și simplu din cauza legăturilor lor de familie cu alte consulatate și, prin urmare, de teama că, dacă ar fi concediați, ar putea dezvălui secrete de stat la o putere rivală.⁴⁰

Fanarioții, îndeplinind funcții oficiale, s-au lansat și în afaceri private, câștigând controlul asupra comerțului de maximă importanță pe Marea Neagră și extinzându-și negoțul în multe țări europene și asiatice. Toate aceste afaceri și relații diplomatice au intensificat contactele lor cu lumea occidentală, iar o premisă și, ulterior, o consecință a acestor legături economice și culturale a fost cunoașterea bună a limbilor străine de către familiile fanariote.

Domnii fanarioți, la fel ca și domnii pământeni, dispuneau de agenți diplomați la Poartă (*capuchehai*)⁴¹ și beneficiau de aceleași forme de ceremonial.⁴² Marile

⁴⁰ Rothman E. N., *The Dragoman Renaissance. Diplomatic Interpreters and the Routes of Orientalism*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2021, p. 47-48.

⁴¹ *Capuchehai*, intendent sau reprezentantul unui demnitar otoman la Poartă; agentul diplomatic al domnilor români la Poartă (tur., sin. cu *kapukethuda*, *kapukehaya*).

⁴² Cf.: Golimas A. H., *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova până la 1829 : contribuții la cunoașterea raporturilor de drept dintre Moldova și Turci*. Iași: Tipografia Ligii Culturale, 1943, p. 1-107.

Puteri europene urmăreau să profite de regresul în care se afla potențialul Imperiului Otoman, ceea ce oferea în unele împrejurări și Principatelor posibilitatea recuceririi anumitor prerogative smulse cu forța de către Poartă. În această ordine de idei, anul 1774, când în urma Războiului ruso-turc din 1768-1774 s-a semnat Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, este considerat drept începutul unor schimbări calitative în relațiile Principatelor cu Poarta, favorizând creșterea rolului acestora pe arena internațională și ameliorarea situației interne. Totodată, otomanii acceptase dreptul Rusiei victorioase de a se prezenta în calitate de *putere protectoare*.

Tratatul de pace, care a pus sfârșit celui de al treilea război ruso-turc din secolul al XVIII-lea, a fost încheiat la Kuciuk-Kainargi (pe teritoriul Bulgariei), într-o zi de joi, pe 10 (21) iulie 1774. Apărarea și lărgirea drepturilor popoarelor creștine *supuse* sau *vasale* Porții au fost expuse în articolele 7, 16, 17, 23 și 25. Articolul 16 din tratat prevedea limitarea tributului Principatelor plătit Porții, amnistiarea locuitorilor care au participat la război de partea Rusiei și scutirea lor de impozite timp de doi ani, restituirea pământurilor transformate în raiale ș.a.⁴³

La insistența diplomatică a boierilor, Rusia a prevăzut, în *articolul XVI* al Tratatului, reconfirmarea vechilor privilegii, făcându-se astfel o știrbire esențială a aservirii Principatelor de către Poartă: „9) A permite domnitorilor celor două Principate, al Tării Românești și al Moldovei, de a avea fiecare pentru sine, pe lângă Sublima Poartă, însărcinați cu afaceri, dintre creștinii de rit grecesc, care vor veghea asupra treburilor privitoare la sus-amintitele Principate și vor fi tratați de Poartă cu bunăvoință în pofida micii lor importanțe, vor fi considerați persoane care beneficiază de dreptul ginților și în consecință vor fi ocrotiți de orice violență. 10) Sublima Poartă consimte de asemenea că, după cum o vor putea cere condițiile în care se găsesc aceste două Principate, miniștrii Curții Imperiale a Rusiei, rezidenți pe lângă, ea să poată vorbi în favoarea acestora și promite să aibă față de aceste intervenții considerația cuvenită puterilor prietene și respectabile.”⁴⁴

Îngăduirea din partea otomanilor ca domnitorii Principatelor Române „să aibă pe lângă ei un însărcinat cu afaceri, ales dintre creștinii comunității grecești, care vor veghea asupra treburilor privind numitele Principate” legifera statutul internațional al fanarioților în calitatea lor de diplomați, nu doar ai Porții, ci și ai Curților de la Iași și București. Stipularea clauzei date urma să contribuie la consolidarea sistemului tradițional de reprezentare diplomatică prin *capuchehăi*. Acceptarea, însă, de către Poarta Otomană a dreptului Rusiei de a „vorbi în favoarea lor (Principatelor – N.N.)

⁴³ Pentru textul integral al tratatului de pace ruso-otoman de la Kuciuk-Kainargi (Küçük Kaynarca) de la 10/21 iulie 1774, a se vedea: Дружинина Е.И., *Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г. Его подготовка и заключение*. Москва, 1955, c. 349-360; Idem, *200-летие Кючук-Кайнарджийского мира*, în: “Etudes Balkaniques”, 1975, nr. 2; Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I (1300-1789), Paris-Leipzig-Neuchâtel, 1897, p. 237-245; *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, Editori: D.A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, vol. I, București, 1900, p. 125-139.

⁴⁴ Tertecel A., *Tratatul de pace ruso-otoman de la Küçük Kaynarca (1774)*, în: „Revista română de studii euroasiatice”, Anul I, nr. 1, Constanța, 2005, p. 187.

și făgăduința de a-i asculta (pe plenipotențiarul Rusiei – *N.N.*) cu toată considerația ce se cuvine unei puteri prietene și respectate⁷⁴⁵, a generat premise pentru instaurarea în Principate a „protecției” duble a ambelor puteri.

A.D. Xenopol menționase că „prin acest tratat, dobândit atât prin izbânzile armatelor moscovite, cât și prin corupția celor însărcinați din partea Turciei pentru încheierea lui, împărțita otomană primea o lovitură din care nu se mai putea ridica”⁷⁴⁶. Prin semnarea acestui tratat factorul extern, îndeosebi cel „*rusesc*”, devine un vector permanent în toate problemele care făceau obiectul raporturilor dintre Poarta Otomană și Principate. Dreptul de protecție al Rusiei va prileji agravarea și permanentizarea situației Principatelor ca obiect de litigiu ruso-turc, în care amestecul celorlalte puteri va evolua odată cu agravarea Problemei Orientale, în cadrul căreia se va recunoaște „chestiunea română” ca problemă internațională⁷⁴⁷. Dar, de acest drept țarismul a profitat doar atunci când circumstanțele internaționale erau favorabile Rusiei. Văzând cum se împarte Polonia și alertați de acest exemplu alarmant, boierii moldoveni subliniau într-un memoriu din 27 iulie/ 7 august 1775, adresat ambasadorului extraordinar și plenipotențiar al Rusiei la Constantinopol N. V. Repnin: „Poarta e obligată (6to: „*La Porte est obligée...*”) să ne mențină toate drepturile și privilegiile noastre și să ne conserve libertatea și patria noastră în virtutea tratatului (de la Kuciuk-Kainargi – *N.N.*), fără cea mai mică dezmembrare, astfel cum este în mod expres enunțat la fel în ultimul tratat”⁷⁴⁸.

Or, la puțin timp după încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi, Rusia, având o atitudine echivocă, nu s-a hotărât să intervină împotriva anexării părții de nord a Moldovei (*Bucovinei*) de către Habsburgi. Memoria istoriei a reținut doar figura tragică a principelui *rusofil* Grigore al III-lea Ghica⁴⁹, care, solicitând în cele din urmă, însă fără niciun rezultat, excluderea din teritoriul cedat a Sucevei, fosta capitală a Moldovei⁵⁰, la 1777 a plătit cu capul implicarea sa în politica Marilor Puteri, din motive rămase încă obscure (iar povestea că nu a acceptat răpirea Bucovinei – rămâne o legendă elogioasă)⁵¹. În lucrarea sa despre familia Sion, Gh. Ungureanu citează descrierea omorării lui Grigore Ghica Vodă, făcută în cronica scrisă de Iordachi Sion

⁴⁵ Ionașcu I., Bărbulescu P., Gheorghe Gh., *Relațiile internaționale ale României în documente (1638-1900)*, p. 230.

⁴⁶ Xenopol A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Ed. a III-a, vol. IX, p. 140.

⁴⁷ Boicu L., *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*. Iași, 1975, p. 41.

⁴⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privind istoria României*, serie nouă, vol. I, București, 1962, p. 102.

⁴⁹ Grigore III Ghica (1724–1777), mare dragoman al Porții (1758–1764), domn al Moldovei (1764, martie – 1767, februarie; 1774, octombrie – 1777, octombrie) și al Țării Românești (1768, octombrie– 1769 noiembrie). Vezi: Țipău M., *Domnii fanarioți în Țările Române, 1711-1821. Mică enciclopedie* / Pref. prof., dr. P.M. Kitromilides. București: Omonia, 2004., p. 75-78 ; *Domnii Țării Moldovei*, p. 254-259.

⁵⁰ Tcaci Vl., *Grigore III Ghica*, În: *Domnii Țării Moldovei. Studii* / Volum editat de D. Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p. 254-259.

⁵¹ Seton-Watson R.W., *O istorie a românilor. Din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*. Traducere, introducere și note explicative de C. Ardeleanu. Brăila, 2009, p. 126.

și continuată de fiul său Antohi: „Let 1777 (7286) în 1 a lui Octomvrie de când au venit un capigi-bașa cu poruncă di la Poartă di au mazilit pre Grigori Vodă Ghica și la trii ciasuri și jumătate di noapte l-au tăet la casele din Beilic, o vai de dânsul cum l-au omorât și ce fel de moarte au murit săracul – și pi Doamna lui și beizadelile i-au luat și i-au dus la Țarigrad - o vai de dânsii...”⁵²

Această moarte cumplită i-a conferit lui Ghica voievod, care a fost un *prizonier al propriului destin*, „o postură simbolică, de martir al luptei naționale, în logica evoluțiilor” istoriografice din secolul al XIX-lea, când se căutau eroi și pilde de educație patriotică.⁵³

Ulterior, printr-un șir de convenții încheiate de cele două mari puteri, Poarta a reconfirmat prevederile Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, *convenția explicativă* de la Ainalî Kavak (1779), *senedul* din 1783, *hatiseriful* din 1784, *firmanele* din 1791 și 1792 și *hatiserifurile* din 1802, 1806 etc. Victoriile obținute în războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea i-au permis Rusiei să obțină controlul temporar asupra cârmuirii civile din Principate și să obțină concesiile majore din partea Porții Otomane. În asemenea condiții Rusia „avea (în Principate – *N.N.*) un dublu avantaj: putere fără responsabilitatea guvernării poporului”, deoarece ce nu s-ar fi întâmplat în acest teritoriu vinovată era Poarta Otomană, care „deținea suveranitatea teoretică asupra regiunii”⁵⁴. După încorporarea Crimeii (1783) politica orientală a țarismului s-a reactivat evident în „problema Moldovei și Valahiei”⁵⁵.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Principatele Române au intrat pronunțat în vizorul politicii orientale și al intereselor Marilor Puteri europene, îndeosebi ale Rusiei imperiale. Reorientarea priorităților politicii externe ruse de la nord la sud cu subordonarea, în ierarhia priorităților geopolitice, a problemei *polone* celei Orientale⁵⁶ au modificat esențial poziționarea Principatelor ca factor geopolitic important în confruntările politico-diplomatice și militare ale Porții Otomane cu puterile europene limitrofe, în formarea și evoluția problemei orientale, precum și a situației geopolitice regionale. Politica Ecaterinei a II-a⁵⁷ de „armonizare” a relațiilor

⁵² Ungureanu Gh., *Familia Sion. Studiu și documente*. Institutul de Arte Grafice „N. V. Ștefăniu”, Iași, 1936, p. 10.

⁵³ Amăriuței M.-C., *Grigore al III-lea Ghica. Cronica unui principe din secolul al XVIII-lea*, Iași, 2017, p. 348.

⁵⁴ Jewsbury G. F., *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale* / Trad. de Alina Pelea, Iași: Polirom, 2003, p. 31.

⁵⁵ Гросул Г.С., *Дунайские княжества в политике России (1774-1806)*. Кишинев: Штиинца, 1975, с. 82, 84.

⁵⁶ Стегний П. В., *Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772, 1793, 1795*. Москва, 2002, с. 87, 136.

⁵⁷ Ecaterina a II-a, născută Sophie Augusta Fredericka de Anhalt-Zerbst (1729–1796), împărăteasa Imperiului Rus (1762 – 1796). În plan extern în perioada domniei Ecaterinei a II-a la Imperiul Rus au fost anexate teritoriile la nord de Marea Neagră (în urma războaielor ruso-turce din 1768–1774 și 1787–1791), Crimeea (1783); a instaurat protectoratul Rusiei asupra Georgiei de Est (1783); a efectuat partajarea Regatului Polonez (1772, 1793, 1795). A se vedea: Troyat H., *Ecaterina cea Mare*. Ed. a II-a. / Prefață de Șerban Papacostea, București: Corint, 2015, 540 p.

cu Prusia și Austria și de „dominare indirectă” în Polonia urmărea scopul să pună în siguranță flancul de vest al Rusiei în contextul pregătirii unei expansiuni vaste în direcția Mării Negre și a Balcanilor: anexarea peninsulei Crimeea și a spațiului din stânga Nistrului, înaintarea spre Principatele Moldova și Valahia, Balcani și Constantinopol cu ieșire, prin Bosfor și Dardanele, în Marea Mediterană⁵⁸.

În urma înglobării în sfera intereselor politice ale imperiilor vecine, dar și ale celor occidentale, Principatele au devenit nu doar obiecte ale pretențiilor teritoriale ale acestora, dar și piese de schimb la masa negocierilor diplomatice, fiind privite în acest sens ca mijloc de satisfacere, din contul Principatelor, a propriilor interese și proiecte. Iar, prin afirmarea Rusiei ortodoxe ca o mare putere în sistemul statelor europene, s-a proiectat și speranța grecilor în Imperiul Rus, văzut drept cea de a „Treia Romă”. Această forță politică a devenit, pe parcursul secolului al XVIII-lea, o orientare ideologică determinantă în viața elitelor elene.⁵⁹

Principatele Române sub domniile fanariote (umili robi ai sultanului la Constantinopol, numit de turci *Istanbul*, suverani atotputernici în Valahia și Moldova) către sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, epocă fascinantă, ce a pregătit trecerea la modernitatea românească, devin obiecte de dispută teritorială și state *tampon* între Marile Puteri vecine. Iar destinele și carierele politice ale unor importanți domni fanarioți (Alexandru și Constantin Ypsilanti, Manole Giani Rosetti, Alexandru II Mavrocordat ș.a.), care s-au implicat în disputele politico-militare ruso-austro-otomane, s-au încheiat, într-un final (nici pe departe de a fi cel scontat), prin emigrarea acestora (uneori temporară, dar de cele mai multe ori definitivă) în Imperiul Rus sau în cel Habsburgic.

De remarcat că fenomenul emigrării politice în istoria Țărilor Române include un șir de personaje marcante, mai mult sau mai puțin cunoscute, despre care considerăm că s-a scris încă insuficient în istoriografia noastră (ca excepție, de abordare istoriografică, ne poate servi, în primul rând, dinastia *Cantemireștilor*)⁶⁰.

În general, perioada secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea a reprezentat pentru Principatele Române o avalanșă de consecințe politice și militare parvenite din partea Marilor Puteri, încadrate în dispute diplomatice și războaie pentru acest colț al Europei. Românii au avut de suportat în aceste vremuri deosebit de grele și complexe, sub aspect politico-militaro-diplomatic în viața Principatelor, atât consecințele din exterior, cât și politica propriilor domni fanarioți, care încercau să-și promoveze interesele. Alexandru Vlahuță, descriind tragismul situației, avea să spună că, „Voievozii, supuși credincioși ai padișahului, nu mai însemnau nimic.

⁵⁸ Стегний П. В., *Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772, 1793, 1795*. Москва, 2002, с. 131.

⁵⁹ Kitromilides P. M., *Iluminismul neoelen. Ideile politice și sociale*, / Trad. din l. greacă de Olga Cicanci. București: Omonia, 2005, p. 152-153.

⁶⁰ Cf.: *Neamul Cantemireștilor*. Bibliografie / Coord. Andrei Eșanu. Alcăt.: Andrei Eșanu, Igor Cereteu, Valentina Eșanu, Dinu Poștarencu, Maria Poștarencu. Chișinău: Pontos, 2010, 388 p.; <http://cantemir.asm.md/dimitrie/bibliografie> (ultima accesare: 05.03.2017).

Boierii erau dezbinați: unii trăgeau spre nemți, alții spre ruși, din ce în ce mai puțini spre turci, spre care tot mai lacome se-ntindeau peste noi brațele muscalului. Și leșii ne săpau. Tătarii ne prădau mereu; și oaste nu mai aveam, și niciun viteaz nu se mai ridica să ne apere. Ne apărau doar munții – cetatea neatârării noastre.”⁶¹

Totuși, avem în vedere că „epocile sociale” nu pot fi categorisite univoc, ele nici nu încep și nu sfârșesc la date fixe; periodizarea istoriei pe „epoci” nu este decât o modalitate de a marca existența, tipologic deosebită, a unor „structuri sociale”, care se succed în timp prin lente și lungi procese sociale de destructurări și restructurări, ele putând fi marcate prin câteva „evenimente” singulare, care, măcar din punct de vedere didactic, pot fi socotite „pietre de hotar”, mai curând simbolice decât reale. Ceea ce constituie miezul crizei sociale caracterizând această „epocă *fanariotă*” derivă din începutul decadentei Imperiului Otoman, sub presiunea imperiilor înconjurătoare, la care se adaugă însă și puterile occidentale aflate în plină ascensiune capitalistă, dornice să-și deschidă și în Orient piețele lor de desfacere prinse de altfel ele însele în rivalități conflictuale cu privire la rezolvarea *chestiunii orientale*”.⁶² Cum bine a punctat istoricul român Henri H. Stahl, „Pentru a face față problemei, Imperiul turcesc, voind să evite „trădările” domnitorilor români, au recurs la înlocuirea lor prin „funcționari” aleși dintre „grecii” din cartierul Fanarului, rezervat acestor străini, stând de multă vreme în legătură cu comerțul Levantului, folosiți fiind și ca agenți diplomatici ai turcilor. Îndeobște oameni de înaltă cultură, atât orientală, cât și occidentală, numiți cu titlu temporar în calitate de „gospodari” ai țărilor românești, aveau prea puțin interesul de a cerceta și cunoaște marile probleme ale țărilor de a căror soartă erau răspunzători. Sarcina lor era de a sluji interesele Imperiului Otoman atât din punct de vedere diplomatic, cât și pentru a asigura în țară liniștea publică, plata regulată a haraciului și executarea muncilor cerute de nevoile armatei turcești aflate în continue războaie.”⁶³ Important se prezintă că, în ciuda caracterului discontinuu al regimului, fanarioții erau intermediari ai culturii moderne, a iluminismul francez.⁶⁴

Această perioadă nu poate fi caracterizată univoc, deoarece tabloul social, cultural, politic nu era pentru Țările Române, de fapt, unul monocrom... Circumstanțele asasinării unor principii fanarioți (Grigore III Ghica, Constantin Hangerli, Alexandru Ypsilanti, ș.a.) de către autocrația otomană, în care Principatele au fost un decor pe

⁶¹ Vlahuță Al., *Din trecutul nostru. România pitorească*: proză. („Sub fanarioți”). Chișinău-București: Littera, 2001, p. 183, 190.

⁶² Henri H. Stahl, *Gânditori și curente de istorie socială românească. Problemele Țărilor Române în „criza orientală”* (Capitolul I. *Problemele Țărilor Românești în „Criza Orientală”*), în: <http://ebooks.unibuc.ro/Sociologie/henri/3.htm> (accesat la: 06.06.2022).

⁶³ Henri H. Stahl, *Gânditori și curente de istorie socială românească. Problemele Țărilor Române în „criza orientală”* (Capitolul I. *Problemele Țărilor Românești în „Criza Orientală”*), în: <http://ebooks.unibuc.ro/Sociologie/henri/3.htm> (accesat la: 06.06.2022).

⁶⁴ Epure Violeta-Anca, *La societe roumaine a la limite des XVIIIeme – XIXeme siecles. Contacts et images francaises*, în: „Codrul Cosminului”, XVI, 2010, nr. 2, p. 50.

parcursul secolului domniilor fanariote, ilustrează brutalitatea raportului de putere dintre principii fanarioți greci și Sublima Poartă.

Cu toate că în istoriografie, după cum am mai spus, *epoca fanariotă*⁶⁵ a fost caracterizată prin fenomenul înăsprii „controlului” otoman asupra Țărilor Române, care se manifesta atât în plan politic (reducerea semnificativă a relațiilor externe și, mai ales, numirea exclusivă a domnitorilor de către Poarta Otomană), cât și în plan economic (creșterea obligațiilor material-financiare oficiale, dar și a celor neoficiale), această epocă, după cum am văzut, a fost marcată și de realizări (reforme) în domeniile social, cultural și al evoluției mentalităților.⁶⁶ Secolul XVIII, fiind, în general, *veacul Luminilor*, unii fanarioți (C. Mavrocordat, Al. Ypsilanti ș.a.) au contribuit la modernizarea Principatelor Române.⁶⁷ Precum a remarcat acad. Ioan-Aurel Pop, „Lumea noastră nu este de graniță, ci de interferență! Ea nu desparte, ci unește, iar fanarioții – deși ne vine mai greu să credem azi – au pus o piatră de temelie la această acțiune de apropiere a celor două jumătăți ale continentului”.⁶⁸

De altfel, fresca secolului fanariot, fiind mult mai complexă și policromă, cu certitudine are și fațetele cu nuanțele sale pozitive. Lor li se datorează aducerea în Principate a culturii franceze, a operelor literar-filosofice occidentale și a ideilor „Secolului luminilor”. Fanarioții chiar dacă n-au făcut din îmbelșugarea Principatelor preocuparea lor majoră, au fost, în general, oameni învățați și poligloți, într-o societate majoritar analfabetă; ei aveau nevoie de aceste cunoștințe, deoarece învățătura și banii, erau un *atu* al lor în fața puterii otomane.

În general, „domnia fanariotă n-a fost, la vremea ei, cea mai mare nenorocire. Într-adevăr, alternativa, pentru niște state-tampon ca Tara Românească și Moldova, în conjunctura internațională provocată de agresivitatea și succesul marilor puteri creștine Austria și Rusia, nu mai era între o cărmuire fanariotă și întoarcerea la domnitorii pământeni, ci între fanarioți și transformarea Principatelor în simple pașalâcuri, ceea ce ar fi însemnat sfârșitul libertăților ce le mai rămăseseră. Faptul este atestat atât de surse interne, cât și de rapoarte ale cancelariilor occidentale.”⁶⁹

Fiind mai tranșant, diplomatul rus care a călătorit în Balcani (1808), Dimitrie Bantâș-Kamenski, infirmă cele sus-menționate, accentuând asupra cunoscutelor

⁶⁵ Despre termenul „fanariot”, de când există acest cuvânt în dicționare a se vedea: Bouchard J., *Depuis quand existe le terme „Phanariote”*, În: εισήγησις στη συνάντησις εργασίας Normative knowledge in the age of the Greek hominess novi in the Ottoman Empire (30/11/2012 - 01/12/2012), Berlin, http://www.sfb-episteme.de/_media/Veranstaltungsmaterialien/C06/Workshop_Regelwissen/Bouchard.pdf?1370250215 (accesat 02.02.2017).

⁶⁶ Țipău M., *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*. București: Omonia, 2004, p. 7.

⁶⁷ Dragnev D., *Țara Moldovei în epoca luminilor*, Chișinău: Civitas, 1999, p. 66-67.

⁶⁸ Stamatiade E. I., *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul otoman*. Traducere din limba greacă și prefață de C. Erbiceanu / Cuvânt de prețuire de I.-A. Pop. Ediție îngrijită de R. Baconsky și A. Pelea. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2016, p. 11.

⁶⁹ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, 1995, p. 92-93.

venalități ale fanarioților: „Fiecare dintre ei, în dorința de a căpăta acest loc (de domn al unuia dintre Principate – *N.N.*), se îngloda în mari datorii, pentru a mitui pe lacomii dregători turci; în schimb, în timpul scurtei lor domnii, căutau să se îmbogățească din dările percepute de la populație.”⁷⁰

Deși mult mai incisiv, dar nu mai puțin convingător, generalul armatei ruse Alexandre Langeron susținea următoarele: „Fanarioții sunt cei ce mijlocesc, cei ce pun la cale, atâtă și, adesea, duc la îndeplinire toate nelegiuirile ce se săvârșesc zilnic la Constantinopol (...) *Singurul țel al tuturor acestor fanarioți (...) este un loc de domnitor în Muntenia sau Moldova* (Subl. N.). Ca să-l atingă, nicio fărădelege nu li se pare prea mare, nicio josnicie nu este prea umilitoare. De cumva vreun frate, unchi, văr sau chiar părinte se pun în calea năzuinței lor, otrava sau securea călăului îi scapă de ei; căci, atunci când nu-l poți nimici tu însuși pe cel ce-ți poate dăuna, îl pâraști, iar <de> la pâra (...) până la moarte, la Constantinopol, nu este decât un pas. Lăcomia, bine cunoscută, a acestei nemernice cârmuiri duce la locurile râvnite. Ca să ajungi până acolo, rămâi sărac lipit, apoi furi și jefuiești ca să-ți refaci averea.”⁷¹

Într-o manieră similară s-a exprimat, puțin mai târziu, și consulul general al Angliei William Wilkinson: „Niciunul dintre evenimentele care au influențat existența politică și au subminat spiritul public al muntenilor și moldovenilor nu s-a dovedit mai dezastruos pentru ei ca sistemul politic introdus de grecii din Fanar, <de> când <aceștia> sunt așezați în fruntea Principatelor.

Umiliți, obidiți și asupriți, așa cum sunt grecii de când au încetat de a fi o națiune (de când și-au pierdut independența și au fost subjugăți de otomani – *N.N.*), civilizația a degenerat la ei, în raport cu asprimea și cu barbaria jugului la care au fost supuși; și ei au căpătat pe nesimțite acele moravuri de corupție și supunere servilă, <care sunt> nedespărțite de o stare de sclavie asemănătoare cu <aceea> a lor. Prefăcătorii și falsitatea au ajuns trăsăturile cele mai caracteristice ale firii lor; și pe scurt, forța împrejurărilor, care au acționat încontinuu asupra lor, i-a obișnuit, treptat, cu tot ceea ce poate înjosi și umili pe om.

Ambiția unor greci care duceau o viață obscură la Constantinopol s-a topit totuși atunci când slujba de dragoman („*state-interpréter*”)⁷² al Porții a dobândit o însemnătate aparentă, sub conducerea compatriotului lor Al. Mavrocordat, care (...) a sugerat Porții un nou mod de numire a <domnilor> acestor Principate, după ce a înlăturat cu totul dreptul de alegere <al țării>. Așadar, Curtea otomană a conferit aceste două demnități celor care o slujiseră odată spre mulțumirea ei, în calitate de dragomani, nu atât ca o răsplată pentru serviciile <aduse>, cât pentru că le cunoștea firea personală și gradul lor de iscusință. (...) De îndată ce posibilitatea de a lua parte la treburile obștești a pătruns în conștiința grecilor, cei care știau <limba> turcă și

⁷⁰ Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (serie nouă), vol. I, p. 404.

⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*. Supl. I. Vol. III. București, 1889, p. 72.

⁷² Abbasbeyli E., „Le drogmanat dans l'Empire ottoman”, *aiic. net*. October 21, 2014. Accessed January 19, 2017 (<http://aiic.net/p/6988>).

limbile europene (...) au alcătuit o clasă deosebită, care și-a luat titluri nobiliare și și-a atribuit dreptul exclusiv de a fi chemată în serviciul statului. Totuși, în scurtă vreme, numărul concurenților a crescut în mod considerabil. Toți fiind tot atât de dornici și de nerăbdători de a atinge aceeași țintă au introdus un sistem de intrigă și de corupție, care a dat naștere unor schimbări neconținute în cârmuirea Principatelor și a obișnuit Poarta să le privească <pe acestea> ca pe niște moșii care urmau să fie date în arendă concurenților care ofereau prețul cel mai mare. Ca urmare, domnii – arendași erau maziliți și rechemăți ori de câte ori ofertele și făgăduielile unora dintre compatrioții lor păreau mai avantajoase”.⁷³

Și tot acest englez, care s-a dovedit a fi primul autor al unei monografii temeinice (dintre conaționali săi) referitoare la Țările Române, conchide, evidențiind și o cauză a acutizării *Problemei Orientale*: „Dar sistemul vexatoriu și prădălnic de guvernare, care se mai păstrează încă în Principate, este, trebuie să mărturisim, un subiect de regret cu privire la indiferența Porții față de măsurile cele mai bune pentru buna lor stare și proprietate. Curtea otomană a fost adeseori martoră a urmărilor terorii care însușește pe grecii folosiți de ea și a simțit în diferite împrejurări cât de mult politica ei tinde să îndepărteze pe locuitorii acestor Principate de la orice sentiment de bunăvoință față de turci, trezindu-le dorința de a se arunca ei înșiși în brațele primei națiuni ale cărei armate s-ar apropia de teritoriul lor pentru a purta război cu Turcia, și totuși ea continuă cu același sistem. (...) Nepăsarea cabinetului turc nu trebuie atribuită numai sistemului general de cârmuire a imperiului, ci mai ales vederilor egoiste și lăcomiei personale a miniștrilor care îl alcătuiesc. Ei s-au obișnuit să privească Țara Românească și Moldova ca două provincii bogate asupra cărora n-au decât o autoritate momentană și în loc de a căuta mijloacele cele mai potrivite pentru a-și asigura o stăpânire permanentă, ei își micșorează <singuri> posibilitățile, prădând în chip sistematic toate resursele lor”.⁷⁴

Consulul Austriei, St. I. Raicevich, subscrie la cele enunțate mai sus de contemporanii săi, asumându-și același risc al exagerării și generalizării: „Nu vreau să obosec pe nimeni povestind tertipurile și nedreptățile grecilor din Fanar când este vorba să sprijine un domnitor să se înalțe, el însuși omul și unealta vreunui ministru sau agent de la Poartă; este destul să spun că mulți dintre ei au terminat cu ștreangul de gât, că niciun grec nu s-a îmbogățit și că cele două provincii au fost ruinate și aproape părăsite...”⁷⁵ Raicevich remarcă că, fiecare domn aducea cu el din Constantinopol un mare număr de conaționali și rude, cărora le dădea dregătoriile cele mai profitabile. Mulți dintre ei se însurau spre folosul lor, în Moldova sau Țara Românească, sau ajungeau boieri stăpâni de moșii și obțineau dregătoriile de *ban*,

⁷³ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea* (serie nouă), vol. I, p. 629-630.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 636.

⁷⁵ St. Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali, e politiche intorno la Valachia, e Moldavia*, – Napoli, 1788. Apud : Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*. București: Humanitas, 1995, p. 36-37.

vornic, logofăt și vistier, care sunt date de obicei băștinașilor țării, dar, care devenise „un adevărat Peru pentru greci”⁷⁶.

Istoricii insistă, pe bună dreptate, în mod deosebit asupra activității politico-diplomatice a fanarioților: „Interpretarea regimului fanariot este demult nedespărțită de convingerea că el nu poate fi pe deplin înțeles fără a evoca rolul diplomatic al celor chemați în sec. al XVIII-lea și la începutul celui următor să domnească în Țara Românească și Moldova. Pentru *definirea fanariotului*, trebuie reținut că el *este, înainte de toate, un diplomat de profesie* (Subl. N.). (...) Onoruri, demnități, prestigiu social se îndreptau către diplomați de o abilitate recunoscută, care ocupau tronul numai după o educație menită a-i pregăti mai degrabă pentru tehnica negocierii decât pentru serviciul administrativ. Caracteristic în situația lor era că acea abilitate era pusă în slujba unui stat de care, prin origine, religie și miezul culturii lor, se simțeau străini și care-i închiria prin statutul social prin care li-l oferea. (...) Ei făceau parte simultan din două ierarhii birocratice, a centrului și a periferiei. Diplomația, pe care o cultivau ca armă defensivă, acționa în primul rând în interesul Porții.”⁷⁷

În acest context, este recunoscut că, fanarioții au excelat în diplomație. „Prin felul cum au condus politica externă a Turciei, au reușit să pună în Carpați și la Nistru o pavăză seculară, să împiedice distrugerea Imperiul sultanului (...) să li se recunoască fără rezerve că au fost diplomați, că au servit Turciei și Țărilor Române, slujindu-și bineînțeles și propriile interese”⁷⁸ – într-o epocă când se abuza la scară largă de „intrigi și manevre diplomatice”. Totodată, în postura fanarioților se regăsesc caracteristici ale marionetelor, întrucât, „în politică, în mod fatal, linia le-a fost impusă. Au fost buni diplomați (...) și greșelile de conduită, ca și erorile personale ce li se impută, nu depășesc, ca număr și gravitate, media celor comise de cei mai abili (diplomați – *N.N.*), din toate timpurile și de pretutindeni (...). Cât despre felul de a guverna, acesta a fost adesea marcat de asprime, de duplicitate și totdeauna de o fiscalitate excesivă. Totuși, la o cercetare atentă, ne vom da seama că *hospodarii* au fost siliți de împrejurări s-o facă și nu doar ca să-și satisfacă instinctele.”⁷⁹

În ansamblu, este incontestabil (ceea ce au și confirmat, mai mult sau mai puțin obiectiv, unii dintre contemporanii acelor evenimente: Dimitri Bantâș-Kamenski, Alexandre de Langeron, William Wilkinson, St. I. Raicevich ș.a.) faptul că „domnii fanarioți au avut misiunea să asigure Poarta cu resurse materiale, să o informeze despre situația politică din țările vecine și să prevină o eventuală răscoală antiotomană a populației băștinașe”. Chiar dacă ei nu mai aveau o armată proprie, ci doar o

⁷⁶ St. Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie: Avec des observations sur l'histoire, la physique et la politique*, Paris, 1822, p. 88.

⁷⁷ Pippidi A., *De ce orientalizare? Din activitatea diplomatică a domnilor fanarioți. Istorie și societate în spațiul est carpatic (sec. XIII-XX)* / Volum editat de D. Ivănescu, M. Chelcu, în omagiu prof. Al. Zub. Iași: Junimea, 2005, p. 141.

⁷⁸ G. I. Ionescu-Gion, *Din istoria fanarioților*, București, 1891, p. 118-119.

⁷⁹ I. C. Filitti, *Rolul diplomatic al fanarioților (1700-1821)* / Pref. S. Vigneaux. Iași: Do-minoR, 2002, p. 10, 16.

gardă domnească și slujitori cu funcții polițienești, domnii fanarioți erau numiți de către Poartă cu respectarea ceremonialului tradițional: înmânarea atributelor puterii și însemnelor distinctive, ritualul deosebit al întâlnirii domnului de către boieri, ungerea pe tron etc.⁸⁰

Totodată, trebuie remarcat portul și modul de viață al elitelor grecești de la nord de Dunăre ce au influențat până în prima jumătate a secolului al XIX-lea tot ceea ce ținea de moda vremii în Principatele Române. Aceasta era o îmbrăcăminte luxoasă ce se caracterizează prin eleganță absolută, indiferent dacă urmează vechea tradiție orientală sau noua modă, venită din Occident.⁸¹

Pe de altă parte, secolul al XVIII-lea este caracterizat și de intensificarea contactelor dintre Imperiul Otoman și Marile Puteri occidentale, care, grație așa-numitelor *capitulații* (privilegii), își puteau promova mult mai lesne interesele comerciale în Orient, neuitând firește și de cele politice, ce vizează, în bună măsură, limitarea acaparării de teritorii aparținând Înaltei Porți de către Austria și Rusia. Mai ales că marele imperiu islamic intrat fiind pe panta unui declin militar lent, dar inexorabil, își dădea seama de utilitatea, anterior ignorată, a diplomației pentru conservarea propriei puteri. Astfel, acesta își dezvoltă un minister de Externe *sui generis* condus de facto nu de *reis effendi*-ul turc, ci de Marele dragoman grec, și acreditează ambasadori străini la Constantinopol (Istanbul) și consuli în numeroase alte orașe, inclusiv la București și Iași.⁸²

Contrar expresiei lui Friedrich al II-lea, cum că *Diplomația fără de arme e ca și muzica fără instrumente*, Principatele Române au încercat, în lipsa sau insuficiența sprijinului efectiv al armatei în timpul secolului fanariot, să fortifice statutul autonomiei, bazat pe drepturile istorice ale țărilor „închinat” puterii suzerane, deși n-au putut contracara tendințele anexioniste ale Marilor Puteri.

Istoria raporturilor internaționale se prezintă și în acest segment cronologic la fel de *ascunsă* și *tăinuită* în dosul frazeologiei diplomatice și numeroaselor acțiuni militare, când „cine nu câștigă nimic, pierde” (expresia Ecaterinei a II-a), deoarece factorii responsabili de soarta popoarelor și a țărilor continuau să rămână suveranii și domnitorii lor. Curente noi ale *epocii Luminilor* țineau, în fond, încă de domeniul teoriei și nu al practicii politice.

Cu o anumită doză de incertitudine s-a putut de afirmat că, în Moldova de la mijlocul sec. XIV și până la 1711 (adică cca 350 de ani) au domnit 89 de voievozi, în timp ce din 1711 până în 1821 (110 ani) au fost, conform diferitor calcule ale

⁸⁰ *Domnii Țării Moldovei. Studii* / Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p. 229; Cf.: *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?* Edited by A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan, 2004.

⁸¹ A se vedea: Dinu T., *Μόδα και Πολυτέλεια στη Βλαχία της Ελληνικής επανάστασης*, / Μετάφραση: Ελισάβετ Κελπερή, Αθήνα: Ακρίτας, 2021, 284 σ.

⁸² Dinu T., *Călătorind la gurile Dunării, în epoca fanariotă*, În: *Dilema veche*, nr. 891, 6-12 mai 2021. <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/calatorind-la-gurile-dunarii-in-epoca-fanariota>

istoricilor: între 31 sau 36⁸³; Vlad Georgescu consideră că, în Țara Românească în patru secole (până la 1716) s-au perindat 86 de domni, în timp ce din 1716 până în 1821 (adică 105 ani) – 39; aceasta înseamnă reducerea la mai puțin de jumătate a termenului de domnie; domnia de 7 ani a fost introdus abia în 1802, iar termenul pe viață, teoretic, abia în 1829.⁸⁴

Astfel, vom constata că, viața domnului fanariot și a familiei sale era permanentă în primejdie, iar numărul acestora din șirul principilor asasinați este unul convingător. Printre aceștia s-au numărat – Grigore Callimachi (1769), Grigore III Ghica (1777), Nicolae Mavrogheni (1790), Constantin Hangerli (1799), Alexandru Ypsilanti (1807), Alexandru Mihai Suțu (octombrie 1807), Scarlat Callimachi (1821); Alexandru Suțu (otrăvit de eteriști în ianuarie 1821); o moarte suspicioasă au avut-o: Ioan Al. Mavrocordat (1719), Constantin Ypsilanti (iunie 1816), Alexandru Moruzi (iulie 1816); iar printre domnii fugari au fost: Alexandru Mavrocordat Firaris (1787), Emanuil Giani Rosetti (1789), Alexandru Ypsilanti (1788), Constantin Ypsilanti (1806), Ioan Caragea (1818) și Mihai Suțu (1802, 1821).

Dintre principii fanarioți doar șapte au murit în scaunul domnesc: Ioan Mavrocordat (1719), Nicolae Mavrocordat (1730), Grigore II Ghica (1752), Constantin Racoviță Cehan (1762), Scarlat Ghica (1766), Constantin Mavrocordat (1769), Alexandru Suțu (1821)⁸⁵.

Pentru a obține statutul dorit, cel de *domn* sau *dragoman* și a putea a le și păstra cât mai mult timp familiile fanariote au trebuit să ducă o luptă permanentă, prin toate mijloacele ca să-și anihileze adversarii, fanarioți ca și ei. Continuând a râvni și a spera la tronul Valahiei sau al Moldovei, fanarioții erau fără pace nici liniște, până când ori se suiau pe treptele acestei dorite măririi, ori ștreangul, decapitarea sau moartea precedată de chinuri puneau capăt mult tumultoaselor lor vieți. *A fi sau a nu fi* – aceasta îi măcina zilnic în acțiunile lor la Constantinopol sau în Principate, fără liniște și fără pace. „*Pacea și liniștea*, în mijlocul acestei febrile activități a fanarioților, și a diplomaților, și a veneticilor de tot soiul care năpădeau asupra Bizanțului din patru părți ale lumii...”, era doar a turcilor.⁸⁶

Cu toate acestea, activitatea lor febrilă politică și economică a avut adesea consecințe fatale atât pentru țările pe care le-au condus, cât și pentru însăși familiile lor. Rolul fanarioților implicați în politica europeană și otomană în secolele XVIII-XIX se prezintă deseori contradictorie și ambiguă, chiar dacă din mijlocul lor au

⁸³ Georgescu VI., *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750–1831*. (Biblioteca istorică, 32), București, 1972, p. 23; Țipău M., *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*. *Mică enciclopedie*. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București: Omonia, 2008, p. 14; Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, 1995, p. 32.

⁸⁴ Georgescu VI., *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750–1831*. („Biblioteca istorică”, 32), București, 1972, p. 23.

⁸⁵ Țipău M., *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*. *Mică enciclopedie*. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București: Omonia, 2008, p. 14.

⁸⁶ G. I. Ionescu-Gion, *Din istoria fanarioților*, București, 1891, p. 62.

apărut mulți oameni de stat și cultură proeminenți: personalități de referință din istoria românilor și a grecilor, în general a istoriei Europei de Sud-Est, ancorată într-un context balcanic al raporturilor politice internaționale de pe parcursul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, precum a fost cea a fanarioților Ypsilanti, Moruzi, Mavrocordat, Rosetti ș.a. Unii fanarioți au devenit *emigranți politici*, care din diverse motive au ales calea exilului benevol în Imperiul Rus sau în cel Habsburgic. A prevalat, desigur, interesul personal și securitatea familiei acestora, deși nu a lipsit nici implicarea lor nemijlocită în politica și diplomația Marilor Puteri angajate în Problema Orientală.

În această perioadă istoria politicii externe a Principatelor Române este, de fapt, istoria legăturilor și relațiilor politice dintre familiile domnitorilor fanarioți și Marile Puteri din acea perioadă (la începutul secolului al XIX-lea evidențiindu-se în primul rând personalitățile reprezentanților celor două familii domnitoare din Principatele Române – a Ypsilanților și Moruzeștilor), aceste raporturi, care erau deseori tănuite, fiind mult mai complexe și cu implicații polivalente în politica epocii decât se credea. De cele mai dese ori fanarioții încercau să profite în interes propriu din implicațiile lor în raporturile internaționale ale suveranilor europeni. Astfel, fanarioții cunoșteau unele planuri ale Marilor Puteri, inclusiv faimosul proiect de dezmembrare a Turciei – *Proiectul Grec* – urzit de Rusia și Imperiul Habsburgic (1783). Constantin Ypsilanti, la fel ca și Alexandru Moruzi, deținând scaunul domnesc în cele două Principate aveau și ambiția de a domni peste „Marea Dacie”, adică preconizau unirea „ambelor Dacii” – Moldovei și Valahiei.⁸⁷ În programul său C. Ypsilanti a vizat o elenizare a creștinilor din Peninsula Balcanică ca parte a unui stat grec – preconizând *învierea Imperiului Bizantin*.

Astfel, aceasta este încă o latură a istoriei popoarelor balcanice din epoca de tranziție de la secolul „luminilor” la cel al „naționalităților”, perioadă în care domniile greci din Fanar au exercitat o influență decisivă în viața politică (și social-culturală) a Moldovei și Țării Românești, aceștia fiind factori importanți în planurile și acțiunile geopolitice ale Marilor Puteri promovate la adresa Porții Otomane. Nu ar trebui să tragem concluzia greșită că nu a existat o opoziție între universalismul iluminist și fenomenul național. Acest fenomen, a fost calificat ca o *bipolaritate* structurală și axiologică.⁸⁸

Pentru aprecierea justă a evenimentelor pe parcursul secolelor XVIII-XIX, care s-au soldat la 1775 cu anexarea Bucovinei, iar la 1812 cu anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus este indispensabilă cunoașterea activității politice,

⁸⁷ Fl. Marinescu, *Moruzi, o familie fanarioasă. Evoluție istorică*, în: „Arhiva genealogică”, II (VII), 3-4, Iași, 1995, p. 48-49.

⁸⁸ V. Al. Georgescu, *La philosophie des Lumières et la formation de la conscience nationale dans le Sud-Est de l'Europe*, în: *Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du Sud-Est Européen*. Actes du Colloque international..., (Paris, 11-12 avril 1968), Bucarest, 1970, p. 38-40.

diplomatice și militare a acestor familii elitare de domni fanarioți, mai mult sau mai puțin marcante⁸⁹. Istoria elitelor fanariote în contextul raporturilor internaționale din acest segment cronologic, începând cu Pacea de la Prut, de la 1711, și încheind cu Pacea de la București, din 1812 („atât de dezastruoasă pentru Moldova”),⁹⁰ contribuie într-o măsură considerabilă și la reflectarea istoriei mișcării de eliberare națională a grecilor, care s-a desfășurat inclusiv în Principatele Române, iar ulterior și în Basarabia.

LES PRINCES PHANARIOTES EN MOLDAVIE ET EN VALACHIE (1711-1821)

À l'époque dite Phanariote, lorsque les Grecs phanariotes dominaient le système politique dans les Principautés Roumaines, l'institution du règne était extrêmement instable, démontrant une extrême mobilité dans le sens de changements fréquents ou d'oscillations des voïvodes du trône de Moldavie à la Valachie et vice versa. Il y avait 30 princes, en général, avec des gouvernements assez courts (pour un ou rarement plus de deux ans), des représentants des 11 grands clans familiaux à Constantinople (et pas seulement) : Mavrocordat (6), Ghica (5), Callimachi (4), Racoviță (3), Suțu (3), Caragea (2), Moruzi (2), Ypsilanti (2); et Mavrogheni, Ruset (Rosetti), Hangerli - un à la fois. Il convient de noter que 14 princes Phanariotes ont régné dans les deux Principautés (en Moldavie et en Valachie). En même temps, tous les principes de la période phanariote n'étaient pas d'origine grecque.

Le siècle ou période dit Phanariote (1711-1821) peut être appelé le „siècle des réformes”, car en cent ans tous les secteurs de la vie sociale – fiscalité, relations agraires, administration, justice, église et culture – ont été l'objet d'une vaste restructuration, visant, en dernier ressort, à mettre de l'ordre et à moderniser les Principautés Roumaines.

Mots clés: Phanariote, Constantinople, Principautés Roumaines, Dragoman, diplomatie, réformes.

Vlad MISCHEVCA

doctor în istorie, cercetător științific coordonator,
Institutul de Istorie
e-mail: miskewka@yahoo.fr

⁸⁹ Vezi: Mischevca Vlad, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)* / Ministerul Educației și Cercetării, Institutul de Istorie. – Chișinău: Cartdidact, 2021. 429 p.

⁹⁰ Urechia V.A., *Istoria românilor*, T. IX al seriei 1800-1830, București, 1896, p. 709.